

ВІДГУК

офіційного опонента про дисертацію

Швець Юлії Вікторівни

«Густаторний код української лінгвоментальності: лінгвокультурологічний і психолінгвістичний аспекти (на матеріалі художньої літератури 18-21 ст.)»,
представлену на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань
03 Гуманітарні науки за спеціальністю 035 Філологія

Актуальність теми дисертаційної роботи.

Донині, як цілком слушно зазначає Ю. Швець у Вступі, такий надважливий сегмент національної лінгвоментальності, як лексика на позначення їжі та напоїв, що слугує своєрідним об'єднуювальним стрижнем для всіх носіїв мови, лише починає привертати увагу науковців, попри те, що саме густаторна лексика виступає найпоказовішим індикатором автентичної культури нашого народу, його ціннісних пріоритетів на рівні харчосмакової поведінки, ілюструє культурологічну специфіку гастрономічних орієнтирів українців. Саме цим і визначається актуальність звернення до аналізу густаторної лексики в аспекті її лінгвоментальної специфіки.

Дисертантка цілком слушно акцентує увагу на недостатній кількості праць, присвячених вивченню зазначеної групи лексики, зауважуючи, що такий аналіз допоможе розкрити її вплив на суспільство і культуру.

Крім того, актуальність теми дисертації зумовлена її міждисциплінарним підходом, який, за словами здобувачки, поєднує лінгвістику, літературознавство, культуру, історію, психологію, що дає змогу виявити взаємозв'язок між мовою та художнім мисленням майстрів художнього слова. Оскільки поняття ментальності і лінгвоментальності є невід'ємними від особливостей функціонування вищих психічних функцій будь-якого етносу, то й психолінгвістичний аналіз відповідних мовних кодів виявляє динаміку їхнього сприйняття у проєкції на різні соціальні групи респондентів, що увиразнює актуальність дисертаційного дослідження.

Заслуговує схвалення, що задекларована тема є інтегральним складником наукових досліджень кафедри української мови та мовної підготовки іноземців Одеського національного університету імені І.І. Мечникова в межах наукової теми «Дослідження дискурсивної специфіки комунікативного впливу» (державний реєстраційний номер 0119U10356). Тема дисертації затверджена на засіданні Вченої ради Одеського національного університету імені І.І. Мечникова (протокол № 5 від 24 листопада 2020 року) та уточнена і затверджена на засіданні Вченої ради Одеського національного університету імені І.І. Мечникова (протокол № 5 від 13 грудня 2023 року).

Наукова новизна результатів роботи.

Дисертація характеризується новизною, яку докладно представила Ю. Швець. У роботі зазначено, що в ній вперше описано густаторний код української лінгвоментальності шляхом установлення важливих складників української кулінарної культури в їхній лінгвокультурологічній і психолінгвістичній інтерпретації; вперше досліджено функціонування густативів на розлоному матеріалі української художньої літератури 18-21ст.; уперше запропоновано авторське визначення смакової константи ментальності як репрезентативного коду української лінгвоментальності; вперше подано авторську класифікацію актуальних для художнього дискурсу лексико-семантичних і фразеологічних одиниць на позначення їжі та напоїв і пояснено їхню лінгвокультурологічну специфіку; здійснено авторський розподіл виокремлених густативів за способом їхнього ритуального і буденного вжитку; у результаті проведення вільного асоціативного експерименту встановлено актуальне асоціативне тло лексики на позначення їжі та напоїв і виявлено особливості сприйняття динаміки аналізованих густативів у проєкції на соціальні характеристики респондентів; уперше виокремлено лінгвоментальні риси українців та їхню культурологічну специфіку на рівні харчосмакових експлікацій.

Дисертантка чітко визначає метою свого дослідження виявлення

лінгвоментальних рис національної харчосмакової культури в лінгвокультурологічному і психолінгвістичному аспектах на матеріалі української художньої літератури 18-21ст.

Найбільш істотними результатами роботи, що характеризують її наукову новизну, вважаємо такі:

- схарактеризовано феномен ментальності і лінгвоментальності в сучасній гуманітарній парадигмі;
- виокремлено базові густаторні маркери, зафіксовані в контекстах творів української літератури 18-21 ст.;
- здійснено лінгвокультурологічний аналіз густаторних кодів української ментальності на рівні їхніх лексико-семантичних і фразеологічних маркерів;
- проведено психолінгвістичний аналіз зафіксованих густаторних кодів, скерований на експериментальне встановлення їхнього асоціативного тла з відповідною систематикою отриманих реакцій;
- встановлено й доведено унікальність національної лінгвоментальності, презентованої на рівні лінгвокультурологічної та психолінгвістичної специфіки густаторних кодів.

Загалом у дослідженні Ю. Швець подальшого розвитку набула ідея антропоцентризму лінгвістики, знайшла підтвердження думка про ефективність міждисциплінарного контексту для лінгвістичного аналізу мовних явищ з урахуванням позамовних чинників.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій.

Сформовані в дисертації наукові положення, висновки та рекомендації є логічними, аргументованими і змістовними. Методика дослідження унікальності національної лінгвоментальності, презентованої на рівні лінгвокультурологічної та психолінгвістичної специфіки густаторних кодів, передбачала системний аналіз відповідних мовних одиниць, що логічно впливає з мети роботи, конкретизованої в завданнях, які були успішно розв'язані під час її написання.

Достовірність наукових результатів забезпечує цілком достатня кількість емпіричного матеріалу, всебічно представлена теоретико-методологічна база та коректне використання методів і прийомів аналізу. Імпонує скрупульозність у відборі мовного матеріалу для дослідження.

Щодо теоретико-методологічної основи, то вона ґрунтується на засадах сучасних перспективних мовознавчих напрямків, зокрема лінгвокультурології, психолінгвістики тощо. Ю. Швець подає досить розгорнутий перелік проблем, представлених у працях відомих українських та зарубіжних науковців, зокрема: вивчення взаємозв'язку мови й культури, мови й особливостей психоемоційних і характерологічних домінант національної поведінки, мовної і концептуальної картин світу, виявлення й опис базових мовних кодів. Схвально, що використані в дисертації положення та гіпотези інших учених мають відповідні покликання і використовуються лише для аргументації ідей здобувачки.

Повною мірою задекларованій меті відповідають заявлені в роботі методи і прийоми, серед них у межах загальнонаукових методів задіяно аналіз і синтез, описовий, метод суцільної вибірки; кількісний аналіз. У межах спеціальних лінгвістичних методів застосовано метод компонентного аналізу, контекстуально-інтерпретаційний аналіз, метод етимологічного аналізу. Метод лінгвокультурологічного аналізу – для ідентифікації лінгвоментальної оригінальності зафіксованих густативів; метод асоціативного експерименту використано для отримання асоціацій респондентів на досліджувані густативи та встановлення їхньої психолінгвістичної специфіки; також застосовано елементи Мілтон-модельної ідентифікації (нейролінгвістичне програмування).

Теоретичне значення та практична цінність одержаних результатів і рекомендацій щодо їх подальшого використання.

Загалом доказовість висунутих Ю. Швець положень – ознака *теоретико-практичної значущості* роботи. У науково-теоретичній площині презентовані положення можуть слугувати для подальших ґрунтовних досліджень. Цілком погоджуємося з дисертанткою у тому, що *теоретична цінність* роботи

зумовлена тим, що описаний у ній густаторний код української лінгвоментальності у його лінгвокультурологійній і психолінгвістичній інтепретації сприятиме поглибленню відповідних теоретичних положень; дослідження функціонування густативів на великому за обсягом матеріалі української художньої літератури 18-21ст. в її різножанровій представленості може слугувати подальшому розвитку ідей українського літературознавства й літературознавчої історіографії та жанрології, дискурсології, досліджень ідіолектної специфіки українських майстрів красного письменства; авторська класифікація актуальних для художнього дискурсу лексико-семантичних і фразеологічних одиниць на позначення їжі та напоїв поглиблює положення сучасного українського мовознавства, зокрема лексикології, семантики, фразеології тощо; авторський розподіл виокремлених густативів за способом їхнього ритуального і буденного вжитку урізноманітнюватиме положення фольклористики, історії мовознавства тощо; результати асоціативного експерименту прислужатся в подальшій розробці психо- і соціолінгвістичних аспектів сприйняттявої ідентифікації (див. сс.28–29). Похвально, що в дисертації поглиблено поняття складників національної ментальності, уточнено обсяг її актуального густаторного фонду в межах художнього дискурсу, встановлено особливості його сучасного оцінювання й інтерпретування.

Як цілком слушно зазначає в роботі Юлія Швець, *практична цінність* дослідження полягає в можливості використання його результатів під час укладання підручників, навчальних посібників із сучасної української мови (розділи з лексикології, фразеології, історії мови), з психо- і нейролінгвістики, лінгвокультурології, сугестивної, комунікативної і соціолінгвістики, нейролінгвістичного програмування тощо. Отримані дані можуть застосовуватися і при викладанні відповідних лекційних курсів та проведенні семінарських занять (див. с. 29). Вважаємо, що теоретичне значення розкрито належною мірою, а практичне застосування результатів роботи, очевидно, можна було описати більш розлого.

Змістове наповнення дисертаційного дослідження.

Щодо композиції дисертації Ю. Швець, то вона цілком логічна і послідовна. У вступі, як і годиться, зазначені всі необхідні для цього структурного компонента складники (мета, завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження, його новизна і значення, відомості про апробацію, публікації та структуру роботи). На наш погляд, можна було б розширити спектр завдань, повернувши глибшу увагу до концептуалізації дійсності за допомогою досліджуваних мовних одиниць, скрупульозно відібраних дисертанткою.

Зміст основної частини засвідчує полівекторність дослідження та орієнтацію авторки на повноту і вичерпність аналізу. Дисертація складається з анотацій українською та англійською мовами, списку опублікованих праць за темою, переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів із висновками до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел наукової (430 позицій, із них 56 іноземними мовами) та довідкової літератури (30 позицій), додатків (7 шт). Дисертація містить 2 таблиці, 4 діаграми. Загальний обсяг роботи – 343 с., основний текст – 224 с. Про це йдеться у Вступі (сс.30–31). Вважаємо, що така структура дисертації цілком і повністю відповідає чинним вимогам і слугує максимальному розкриттю поставлених дисертанткою перед собою наукових завдань.

У *Першому розділі* **«Поняття ментальності і лінгвоментальності в гуманітарній науковій парадигмі»** проаналізовано філософсько-етичні модуси поняття ментальності, соціально-психологічні та когнітивні інтерпретації поняття ментальності, історико-культурологічні виміри поняття ментальності, а також поняття лінгвоментальності в зарубіжній лінгвістиці. Інтерпретація авторкою дисертації аспектів дослідження лінгвоментальності в українському мовознавстві та базових кодів української лінгвоментальності виявилася для нас найбільш цікавою і ґрунтовно описаною.

Імпонує, що Ю. Швець акцентує увагу на антропоцентричній спрямованості мовних одиниць. Загалом здобувачка демонструє вміння

аналізувати стан наукової розробленості проблеми, критично осмислювати здобутки інших учених.

Найбільш вагомі практичні результати представлені в другому і третьому розділах роботи. *Другий розділ «Лінгвокультурологічний аспект густаторних кодів української ментальності»* присвячений аналізу лінгвокультурології в системі сучасних мовознавчих напрямів, загальній історії та теорії лінгвокультурології, персонологічним аспектам лінгвокультурології, а також лінгвокультурологічним аспектам національної концептосфери. На наш погляд, авторка дисертації особливо докладно проаналізувала лінгвокультурологічні аспекти художнього дискурсу, зокрема заслуговує схвалення опис міждисциплінарного характеру густаторних досліджень у лінгвокультурологічному аспекті.

Найбільше зацікавлення у нас викликали матеріали *третього розділу «Психолінгвістичний аспект густаторних кодів української ментальності»*. У ньому йдеться про результати дослідження лексико-семантичних і фразеологічних одиниць, що уможливили виокремлення таких репрезентативних рис української лінгвоментальності, як нерозривна єдність із землею, культ хлібороба і шанобливе ставлення до хліба і хліборобської праці; сакралізація води в системі ритуалів; релігійність, любов до рідного краю тощо, що виявляє лінгвокультурологічну специфіку густативів у лінгвоментальному комплексі українців.

У процесі здійснення психолінгвістичного аналізу густативів проведено вільний асоціативний експеримент, скерований на виявлення усталеної архітектури внутрішнього лексикону українців у фокусі густаторної лексики. Отримані характеристики проілюстрували пріоритет однокомпонентних реакцій, що свідчить про лаконізм і чіткість вираження думок учасниками експерименту і доводить максимальну автоматизованість асоціативного процесу. Також зафіксовано певну кількість реченнєвих асоціацій, які виявляють багатство кулінарної культури і домінантність смакової сенсорики світосприйняття; культ родинних зв'язків і жінки-матері тощо.

Перспективи подальшого дослідження Ю. Швець цілком умотивовано вбачає у створенні асоціативних словників густаторного коду української лінгвоментальності для унаочнення унікальних репрезентативних ознак менталітету української нації; розширення джерельної бази дослідження для верифікації зафіксованих лінгвоментальних констант; проведення масштабних експериментальних досліджень (асоціативний експеримент з більшою кількістю респондентів, семантичний диференціал та ін.).

Здобуті в другому і третьому розділах результати можна окреслити такими положеннями: у дослідженні з'ясовано, що гастрономічна картина української культури має неповторну різнобарвну палітру страв та напоїв, яка підтверджує автентичність української харчосмакової традиції. Встановлено також, що з часом процес харчування з елементарної фізіологічної потреби трансформувався у важливий спосіб експлікації національної ідентичності народу, його світогляду і культурних надбань. Доведено, що лексика на позначення їжі та напоїв не просто віддзеркалює кулінарні звички й традиції народу, вона також екстеріоризує низку культурно-історичних, духовних й етнічних особливостей його менталітету.

На основі результатів проведених асоціативних експериментів Юлія Швець відносить до актуальних лінгвоментальних рис українців у сегменті густаторики такі: кондитерська майстерність, домінування смакової системи як індикатора світосприйняття, вміння раціонального використання продуктів харчування, хазяйновитість, далекоглядність і запасливість; сакральне ставлення до вогню, печі в українській хаті, сакральне значення хліба, зернових; релігійність, культ національних символів-оберегів, приготування обрядових страв як символ вшанування пам'яті предків тощо.

Зазначимо, що всі розділи інформативні, мають завершений зміст, а виклад матеріалу відображає доцільність запропонованого алгоритму аналізу.

Проведений багатоаспектний аналіз створив умови для достовірних висновків, які маніфестують основні результати дослідження. Відзначаємо

чіткість та аргументованість висновків, що цілком відповідають поставленій меті і завданням, доповнюють сучасні теорії психолінгвістики, лінгвокультурології, підтверджують правомірність запропонованої методики студіювання досліджуваних мовних одиниць.

До позитивів дисертаційної праці належать доволі інформативні додатки, які додатково ілюструють достовірність проведених наукових пошуків.

Повнота викладу в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації.

Основні положення та важливі результати дисертаційної праці Ю. Швець, поданої до захисту, представлені в необхідному обсязі в публікаціях та пройшли відповідну апробацію. Зокрема, висвітлені в дев'яти публікаціях, серед них одна в співавторстві. П'ять праць опубліковано у фахових виданнях України, одна – в закордонному виданні та три – у матеріалах апробаційного характеру (в одній колективній монографії, двох тезах виступів на наукових конференціях), а також були представлені у доповідях на низці міжнародних, всеукраїнських та регіональних конференцій.

Кількість, обсяг та зміст опублікованих праць відповідають вимогам МОН України щодо висвітлення основних положень дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Зауваження щодо змісту дисертаційної роботи.

Принципових зауважень до загальнотеоретичних положень і міркувань Ю. Швець, інтерпретації проаналізованого фактичного матеріалу немає. Проте, як і кожне серйозне дослідження, дисертаційна праця спонукає до роздумів, дискусій, побажань:

1. Відзначаючи в цілому збалансованість термінологійного апарату, покликання на думки відомих учених, вважаємо, що в першому розділі бажано було б більш впевнено представити своє бачення, своє авторське «Я» в

тлумаченні основоположних термінів, що використовуються в роботі, наприклад, на сс. 32–40 та ін.

2. На с.47 роботи авторка, зокрема, пише, що «висновки автора можуть підлягати істотним сумнівам», а могла, ймовірно, чітко зазначити свою власну думку щодо цього.

3. Нам видається, що не зовсім коректно в дисертації названі окремі підрозділи (2.3.1 – 2.3.24). Зокрема, очевидно, треба було зазначити не *овочі*, а *назви овочів*, не *соуси*, а *назви соусів* і т. ін. (курсив наш. – Н.В.), оскільки це робота з мовознавства.

Загальний висновок.

Загалом дисертаційна праця Ю. Швець є завершеним оригінальним дослідженням, що містить нові науково обґрунтовані результати і відповідає напряму досліджень спеціальності 035 «Філологія». Робота відзначається актуальністю порушеної проблематики, науковою новизною, концептуальністю та має важливе практичне значення. Чітка логіка, послідовність викладу та доказовість положень – це ті риси, які надають їй цілісності, повноти, завершеності. Високо оцінюємо її також в аспекті систематизації зібраних фактів, паспортизації джерельного матеріалу та стилістичної культури наукового тексту.

Усе це дає підстави для висновку, що дисертація Юлії Вікторівни Швець «Густаторний код української лінгвоментальності: лінгвокультурологічний і психолінгвістичний аспекти (на матеріалі художньої літератури 18-21 ст.)», подана на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 035 Філологія, є завершеною, самостійно виконаною науковою працею, що має вагомий теоретичний і практичний цінність. Вважаємо, що дисертаційна робота відповідає вимогам пунктів 6, 7, 8, 9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету

Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України №431 від 21.03.2022 р.), а її авторка, Швець Юлія Вікторівна, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 035 Філологія.

Офіційний опонент:

доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української мови
Ужгородського національного
університету

Наталія ВЕНЖИНОВИЧ

Підпис проф. Н.Ф. Венжинович

засвідчую:

Вчений секретар УжНУ

02.06.2025 р.

Олена МЕЛЬНИК